

PEDAGOGIK MAHORAT

5
2024

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

5-son (2024-yil, may)

Jurnal 2001-yildan chiqa boshlagan

Buxoro – 2024

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

2024, № 5

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi OAK Rayosatining 2016-yil 29-dekabrda qarori bilan **pedagogika** va **psixologiya** fanlari bo‘yicha dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo‘lgan zaruriy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

Jurnal 2001-yilda tashkil etilgan.

Jurnal 1 yilda 12 marta chiqadi.

Jurnal O‘zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2016-yil 22-fevral № 05-072-sonli guvohnoma bilan ro‘yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti

Tahririyat manzili: 200117, O‘zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko‘chasi, 11-uy
Elektron manzil: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

TAHRIR HAY’ATI:

Bosh muharrir: Adizov Baxtiyor Rahmonovich – pedagogika fanlari doktori, professor

Mas’ul kotib: Sayfullayeva Nigora Zakiraliyevna – pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Begimqulov Uzoqboy Shoyimqulovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Navro‘z-zoda Baxtiyor Nigmatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Ibragimov Xolboy Ibragimovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Rasulov To‘lqin Husenovich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor

Yanakiyeva Yelka Kirilova, pedagogika fanlari doktori, professor (N. Rilski nomidagi Janubiy-G‘arbiy Universitet, Bolgariya)

Andriyenko Yelena Vasilyevna pedagogika fanlari doktori, professor (Novosibirsk davlat pedagogika universiteti Fizika, matematika, axborot va texnologiya ta’limi instituti, Novosibirsk, Rossiya)

Romm Tatyana Aleksandrovna pedagogika fanlari doktori, professor (Novosibirsk davlat pedagogika universiteti Tarix, gumanitar va ijtimoiy ta’lim instituti, Novosibirsk, Rossiya)

Chudakova Vera Petrovna, psixologiya fanlari nomzodi (Ukraina pedagogika fanlari milliy akademiyasi, Ukraina)

Hamroyev Alijon Ro‘ziqulovich – pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Mahmudova Muyassar, pedagogika fanlari doktori, professor

Kozlov Vladimir Vasilyevich, psixologiya fanlari doktori, professor (Yaroslavl davlat universiteti, Rossiya)

Tadjixodjayev Zokirxo‘ja Abdusattorovich, texnika fanlari doktori, professor

Amonov Muxtor Raxmatovich, texnika fanlari doktori, professor

O‘rayeva Darmonoy Saidjonovna, filologiya fanlari doktori, professor

Durdiyev Durdimurod Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Mahmudov Nosir Mahmudovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Chariyev Irgash To‘rayevich, pedagogika fanlari doktori, professor

Qiyamov Nishon Sodiqovich, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Shomirzayev Maxmatmurod Xuramovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Ro‘ziyeva Dilnoza Isomjonovna, pedagogika fanlari doktori, professor

Qurbonova Gulnoz Negmatovna, pedagogika fanlari doktori (DSc)

To‘xsanov Qahramon Rahimboyevich, filologiya fanlari doktori (DSc), professor

Nazarov Akmal Mardonovich, psixologiya fanlari doktori (DSc), professor

Dilova Nargiza Gaybullayevna, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Jumayev Rustam G‘aniyevich, siyosiy fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Nurulloev Firuz No‘monjonovich, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Navruz-Zoda Layli Baxtiyorovna, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Fayziyeva Umida Asadovna, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Xalikova Umida Mirovna, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО

Научно-теоретический и методический журнал

№ 5, 2024

Решением Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан от 29 декабря 2016 года журнал включён в перечень изданий, рекомендованных для публикации научных результатов статей по направлениям «Педагогика» и «Психология».

Журнал основан в 2001 году.

Журнал выходит 12 раз в год.

Журнал зарегистрирован Бухарским управлением агентства по печати и массовой коммуникации Узбекистана.

Свидетельство о регистрации средства массовой информации № 05-072 от 22 февраля 2016 г.

Учредитель: Бухарский государственный университет

Адрес редакции: 200117, Узбекистан, г. Бухара, ул. Мухаммад Икбол, 11.

E-mail: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Главный редактор: Адизов Бахтиёр Рахманович – доктор педагогических наук, профессор

Ответственный редактор: Сайфуллаева Нигора Закиралиевна – доктор философии педагогических наук (PhD)

Хамидов Обиджон Хафизович, доктор экономических наук

Бегимкулов Узакбай Шаимкулович, доктор педагогических наук, профессор

Навруз-заде Бахтиёр Нигматович, доктор экономических наук, профессор

Ибрагимов Холбой Ибрагимович, доктор педагогических наук, профессор

Расулов Тулкин Хусенович, доктор физико-математических наук, профессор

Янакиева Елка Кирилова, доктор педагогических наук, профессор (Болгария)

Андрienko Елена Васильевна (Институт физико-математического, информационного и технологического образования НГПУ, Новосибирск, Россия)

Ромм Татьяна Александровна (Институт истории, гуманитарного, социального образования ФГБОУ ВО НГПУ, Новосибирск, Россия)

Чудакова Вера Петровна, кандидат психологических наук (Национальная академия педагогических наук Украины, Украина)

Хамроев Алижон Рузикулович, доктор педагогических наук (DSc), профессор

Каххаров Сиддик Каххарович, доктор педагогических наук, профессор

Махмудова Муяссар, доктор педагогических наук, профессор

Козлов Владимир Васильевич, доктор психологических наук, профессор (Ярославль, Россия)

Таджиходжаев Закирходжа Абдусаттарович, доктор технических наук, профессор

Аманов Мухтор Рахматович, доктор технических наук, профессор

Ураева Дармоний Саиджановна, доктор филологических наук, профессор

Дурдиев Дурдимурод Каландарович, доктор физико-математических наук, профессор

Махмудов Насыр Махмудович, доктор экономических наук, профессор

Олимов Ширинбой Шарофович, доктор педагогических наук, профессор

Чариев Иргаш Тураевич, доктор педагогических наук, профессор

Киямов Нишон Содикович, доктор педагогических наук, профессор

Шомирзаев Махматмурод Хурамович, доктор педагогических наук, профессор

Рузиева Дилноза Исомжоновна, доктор педагогических наук, профессор

Курбонова Гулноз Негматовна, доктор педагогических наук (DSc), профессор

Тухсанов Кахрамон Рахимбоевич, доктор филологических наук (DSc), профессор

Назаров Акмал Мардонович, доктор психологических наук (DSc), профессор

Дилова Наргиза Гайбуллаевна, доктор педагогических наук (DSc), профессор

Жумаев Рустам Ганиевич, доктор философии политических наук (PhD), доцент

Нуруллоев Фируз Нумонжонович, доктор философии педагогических наук (PhD)

Навруз-заде Лайли Бахтиёровна, доктор философии экономических наук (PhD), доцент

Файзиева Умида Асадовна, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент

Халикова Умида Мировна, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент

PEDAGOGICAL SKILLS

The scientific-theoretical and methodical journal

№ 5, 2024

By the decision of the Higher Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated December 29, 2016, the journal was included in the list of publications recommended for publishing scientific results of articles in the areas of «Pedagogy» and «Psychology».

The journal was founded in 2001.

The journal is published 12 times a year.

The journal is registered by the Bukhara Department of the Agency for Press and Mass Communication of Uzbekistan.

The certificate of registration of mass media № 05-072 of 22 February 2016

Founder: Bukhara State University

Publish house: 200117, Uzbekistan, Bukhara, Muhammad Ikbol Str., 11.

E-mail: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

EDITORIAL BOARD:

Chief Editor: Pedagogical Sciences of Pedagogy, Prof. Bakhtiyor R. Adizov.

Editor: Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Nigora Z. Sayfullaeva

Doctor of Economics Sciences Prof. Obidjon X. Xamidov

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Uzokboy Sh. Begimkulov

Doctor of Economics Sciences, Prof. Bakhtiyor N. Navruz-zade

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Holboy I.Ibragimov

Doctor of Physical and Mathematical Sciences (DSc), Prof. Tulkin Kh. Rasulov

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Yelka K. Yanakieva (Bulgaria)

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Andrienko Yelena Vasilyevna (Russia)

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Romm Tatyana Aleksandrovna (Russia)

Candidate of Psychology, Vera P. Chudakova (Kiev, Ukraina)

Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Prof. Alijon R. Hamroev

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Siddik K. Kahhorov

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof.M.Mahmudova

Doctor of Psychology, Prof. Vladimir V. Kozlov (Yaroslavl, Russia)

Doctor of Technical sciences, Prof. Zakirkhodja A. Tadjikhodjaev

Doctor of Technical sciences, Prof. Mukhtor R.Amanov

Doctor of Philology, Prof. Darmon S. Uraeva

Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Prof. Durdimurod K. Durdiev

Doctor of Economics, Prof. Nasir N. Mahmudov

Doctor of Pedagogical Science, Prof. Shirinboy Sh. Olimov

Doctor of Pedagogical Science, Prof. Irgash T. Chariev

Doctor of Pedagogical Science, Prof. Nishon S. Kiyamov

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Maxmatmurod X. Shomirzaev

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Dilnoza I. Ruzieva

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Gulnoz N. Qurbonova

Doctor of Philology, Prof. Qahramon R.Tuxsanov

Doctor of Psychology, Prof. Akmal M. Nazarov

Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Prof. Nargiza G. Dilova

PhD in Political Sciences, Doc. Rustam G.Jumaev

PhD in Pedagogical Sciences, Firuz N. Nurulloev

PhD in Economics Sciences, Doc. Layli B. Navruz-zade

PhD in Pedagogical Sciences, Doc. Umida A. Fayzieva

PhD in Pedagogical Sciences, Doc.Umida M. Khalikova

MUNDARIJA

№	Familiya I.Sh.	Mavzu	Bet
DOLZARB MAVZU			
1.	QULIYEV Yorqin Karimovich	Talabalarda korrupsiyaga qarshu xulq-atvorni shakllantirishda daxldorlik fazilatining o'rni	7
PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA			
2.	XAMIDOV Obidjon Xafizovich	Uzluksiz amaliyot – kasbiy faoliyatni takomillshatirish garovi	14
3.	Адизов Бахтиёр Рахмонович	Педагогнинг касбий профессионалигини такомиллаштириш йўллари	18
4.	ABDULLAYEV Amrullo Nassulloyevich	Oliy harbiy ta'lim muasssasalari talabalarining shaxslilik sifatlarini tadqiq qilishning psixologik va ilmiy pedagogik asoslari	22
5.	AKTAMOV Shohzod Ravshan o'g'li	Liderlik xususiyatlari shakllanishining ilmiy-nazariy asoslari	26
6.	AXMATOVA Guli Xurram qizi	Jamiyatda gender munosabatlarining rivojlanish tarixi	30
7.	AZIZOV Obid Ergashjanovich	Psixologik-pedagogik shart-sharoitlar asosida o'quvchilarning kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish	34
8.	BEKKIYEVA Nargiza Rajabboyevna	O'smir dunyoqarashi shakllanishida diniy tushunchalarning ijtimoiy-psixologik omillari	38
9.	HAKIMOVA Fazolat Xoshimovna	Maktabgacha yoshdagi bolalarda giperaktivlikning psixologik xususiyatlari	42
10.	JO'RAYEV Atham Qoraqulovich	Etnopsixologiya sohasidagi dastlabki tadqiqotlar	46
11.	KUCHKARBAYEV Rustam Utkurovich, SAPARBAEV Tajibay, JO'RAYEV Husniddin Oltinboyevich	Talabalarining kasbiy kompetentligini dasturiy ta'lim vositalaridan foydalanib rivojlantirish imkoniyatlari	50
12.	LATIPOVA Umida Yusufboyevna	Talabalarda ijodiy faollik motivatsiyasini oshirishda psixologik trening dasturining ahamiyati	55
13.	MAMAJONOVA Shahzoda Yoqubjon qizi	Psixodiagnostika metodlarini psixometrika mezonlari va uning mazmun mohiyati asosida o'rganish	60
14.	NAZAROV Tohir Toshpo'lotovich	Chaqiriqqacha harbiy ta'lim yo'nalishi ofitser-o'qituvchilarining ta'lim jarayonidagi pedagogik qobiliyati	65
15.	RAMAZANOVA Feruza Xudoynazarovna	Bo'lajak o'qituvchilarda kasbga e'tiqodni rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari	70
16.	RAXIMOV Bobur Azimboyevich	Oliy ta'lim pedagoglarining kasbiy taraqqiyotida psixologik omillarning o'rni	75
17.	SHOMURODOV Ibrohim Xusanmurot o'g'li,	Ekstremal vaziyatlarda shaxs o'zini o'zi psixologik himoya qilish jarayonining nazariy-metodologik asoslari	79
18.	SOBIROVA Sharofat Umedullayevna	Bo'lajak chizmachilik o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning metodik imkoniyatlari	84
19.	TAIROVA Madinabonu Baxtiyarovna	Bo'lg'usi tarbiyachilar fasilitator sifati, kasbiy pedagogik kompetensiyasini shakllantirish omillari va tamoyillari	89
20.	TOSHOVA Shaxnoza Tojinorovna	Bolalarda sog'lom turmush tarzini shakllantirishda giperaktiv bolalarning psixologik, ijtimoiy moslashuv xususiyatlarining o'rni	94

21.	TURAKULOVA Feruza Mamadaliyevna	“Oliy ta’lim tizimida bo’lajak tarbiyachilarni tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlashning pedagogik shart-sharoitlari	98
22.	САМАТОВА Муборак Каххоровна	Особенности развития оценочной компетенции образовательного процесса у будущих педагогов в условиях цифровизации	102
23.	СОДИҚОВА Гулбарно Одилжон қизи	Ўсмирларда мустақил қарор қабул қилишнинг диний-психологик хусусиятлари	106
24.	ХАМИДОВА Сабрина Абдувахоб қизи	Возможности формирования фасилитаторских компетенций у будущих учителей образования	111
25.	ATAJONOVA Anorgul Jumaniyazovna	Boshlang’ich sinf o’qituvchilarida mediata’lim asosida kognitiv faoliyatni shakllantirishning nazariy-metodologik asoslari	115
26.	RASULOVA Zilola Durdimurotovna	Bo’lajak o’qituvchilar kreativ kompetentligini rivojlantirishning qonuniyatlari va tamoyillari	119
27.	HASANOV Halim Ravshanovich	Fanlararo aloqalarning boshlang’ich ta’limdagi o’rni	127
28.	QULIYEVA Shahnoza Halimovna	Ta’lim oluvchilarning konstruksiyalash va modellashtirish kompetensiyalarini integrativ yondashuv asosida rivojlantirish	131
29.	RAJABOV Otamurod Rayimberdi o’g’li	Yoshlarda informatsiya qabul qilish madaniyatini shakllantirish	137
30.	MAXMUDOVA Zulfiya Mehmonovna, XALILOVA Salomat Nasim qizi	Bo’lajak amaliyotchi psixologlar kommunikativ kompetentligining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari	143
31.	G’AYBULLAYEV Shonazar Mirboboyevich	Yoshlarga ta’lim berishda muhim pedagogik yondashuvlar	147
32.	ДЖАЛИЛОВА Зарнигор Обидовна	Педагогические и психологические аспекты интегративного образования в контексте технологий искусственного интеллекта	151
МАКТАБГАЧА VA BOSHLANG’ICH TA’LIM			
33.	ABDULLAEVA Gulmira Abdullaevna	Boshlang’ich sinf o’qish ko’nikmalarini takomillashtirish texnologiyasining tashkiliy tuzilmalari	155
34.	HIMOYEVA Sarvarbegim Jamilovna	Boshlang’ich sinf ona tili ta’limida o’quv-biluv topshiriqlari orqali o’quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini takomillashtirish	161
35.	ШЕРАЛИЕВА Насиба Алимкуловна	Методы эффективной организации уроков воспитания в начальной школе	165
36.	JABBAROVA Aziza Shixnazarovna	Boshlang’ich ta’limda xalq og’zaki ijodini integratsiyalash usuli	169

ЎСМИРЛАРДА МУСТАҚИЛ ҚАРОР ҚАБУЛ ҚИЛИШНИНГ ДИНИЙ-ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

*Содиқова Гулбарно Одилжон қизи,
Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат
Ўзбек тили ва адабиёти университети
Ижтимоий-гуманитар кафедраси катта ўқитувчиси, PhD*

Мазкур мақолада ўсмирларда мустақил қарор қабул қилишининг диний-психологик омиллари тадқиқ этилган бўлиб, қарор қабул қилишининг илмий-назарий ҳамда амалий жиҳатлари таҳлил этилиб, керакли хулосалар чиқарилган.

Калит сўзлар: қарор қабул қилиш, ўзига баҳо бериш, психотерапия, диний-психологик хусусиятлар.

РЕЛИГИОЗНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ У ПОДРОСТКОВ

В данной статье изучены религиозно-психологические факторы самостоятельного принятия решений подростками, проанализированы научно-теоретические и практические аспекты принятия решений и сделаны необходимые выводы.

Ключевые слова: принятие решений, самооценка, психотерапия, религиозно-психологическая характеристика.

RELIGIOUS-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF INDEPENDENT DECISION-MAKING IN ADOLESCENTS

This article studies the religious and psychological factors of independent decision-making by adolescents, analyzes the scientific, theoretical and practical aspects of decision-making, and draws the necessary conclusions.

Keywords: decision making, self-esteem, psychotherapy, religious and psychological characteristics.

Методика. Т.В.Корнилованинг “Қарор қабул қилиш сўровномаси” ва Карповнинг “Қарор қабул қилиш усулини аниқлаш сўровномаси”.

Эмперик таҳлил. Ҳозирда жаҳон миқёсида ўсмирларда мустақил қарор қабул қилишга нисбатан тадқиқотларни амалга оширишга қизиқиш ошаётганлиги, таълим-тарбия тизими олдидаги энг устувор вазифалардан бири бўлиб қолмоқда. Ўсмирлик даврида қабул қилинадиган баъзи бир муҳим қарор шахсни бутун ҳаётига таъсир қилиши мумкин. Ўсмирлик даврида ўз режалари ва қарорларидан иккиланиш ҳисси тез-тез учраб туради. Ўзига баҳо бериш болалик давридан бошлаб ривожланади. Шу билан бир қаторда ўсмирларда мустақил қарор қабул қилишнинг диний-психологик хусусиятларини тадқиқ қилишни ўрганиш бугунги кундаги энг долзарб вазифалардан биридир. Мазкур масала бўйича АҚШ, Европа ва россиялик психолог ва башқа етакчи олимлар томонидан айнан қарор қабул қилиш муаммоси бўйича қатор изланишлар, жумладан, қарор қабул қилишга маданий муҳит ва этнопсихологик хусусиятларнинг боғлиқлик жиҳатлари, қарор қабул қилишни диний-психологик хусусиятлар ва бихевиориал омилларнинг таъсири билан боғлаган ҳолда ўрганилмоқда.

Психологик тадқиқотларда ҳозирги кунга келиб, дин психологиясида ҳам фундаментал изланишлар изчиллик билан амалга оширилмоқда. Дин психологиясида диний-психологик хусусиятларни бирлаштирган ва шахс бирор масала олдида уни қандай ечишга хизмат қилувчи қарор қабул қилиш билан боғлиқ амалий ишлар ҳаётий вазиятлар билан боғлиқ тарзда таҳлил қилинган. Бунинг асосий моҳияти шуни ташкил қиладики, инсон ҳаётида турли хил вазиятлар содир этилади ва бу вазиятларни ҳамма шахслар ҳар хил талкин қиладилар. Шундай ҳолатда қайсидир тоифадаги одамлар бу вазиятлар устидан якуний қарорларни қабул қилиш учун диний билимларига суянади. Шу жиҳатдан олиб қаралганда бу каби психологик хусусиятларнинг шаклланишига биологик, психологик ва ижтимоий омиллар таъсир кўрсатади. Бунинг натижасида шахсда биологик-психологик, ижтимоий ва маданий модел шаклланади. Бу омиллар албатта шахсга ижобий томонлама

ўзининг таъсирини кўрсатади [1; 574].

Замонавий психологик тадқиқотлар шуни кўрсатадики, ўсмирлар ва улар билан бўладиган асосий тўқнашувли можаролар асосан ота-она ва оилавий муаммолар ўртасида содир этилади. Россияда фаолият юритадиган олимлардан бири С.В.Дармодехиннинг фикрларига кўра, ота-оналар ва ўсмир ёшлар ўртасида кузатиладиган муаммоли вазиятларнинг асосий сабабларидан бири бу-диний дунёқарашнинг пастлиги билан баҳоланади. Шу билан бир қаторда диний саводхонликнинг психологик жиҳатдан мустаҳкам эмаслиги таълим жараёнида уларга бериладиган билимларнинг диний ва дунёвий манбалар билан ўзаро интеграциялашмаганлиги, ўқувчилар қарорлар қабул қилишида мустақилликнинг етишмаслиги ва диний тушунчаларни тўғри идрок эта олиш қобилиятининг пастлиги билан алоҳида характерланади. Бу каби мулоҳазаларни Дармодехин ўзининг “хукуматда оилавий сиёсат: методология, назария ва амалиёт” номли монографиясида ҳам келтириб ўтган. Бундан ташқари юқоридаги муаммоларга яна бир қатор сабаб ва омиллар, яъни жамиятдаги белгиланган нормаларга риоя қилишнинг пастлиги, ижтимоий-психологик муаммолар, иқтисодий қийинчиликлар ва таълим жараёнидаги ахлоқий хулқ-атвор қоидаларининг тизимли равишда жорий қилинмаганлиги билан ҳам изоҳланади [2 ; 31].

Психологиянинг бошқа тармоқлари сингари, психотерапияда ҳам диний амалларнинг шахсга психологик таъсири хусусида амалга оширилган илмий-амалий тадқиқотларни кўриш мумкин. Шундай тадқиқотлардан бирини Россиялик психолог олимлардан бири Ф.М.Шаньков тадқиқ этган. У диний ва маданий психологик хусусиятларни шахснинг қарор қабул қилиш жараёнлари билан боғлаган. Шу билан бирганликда диний-маданий психологик хусусиятларнинг инсонга психотерапевтик жиҳатдан таъсири қай даражада эканлиги таҳлил қилинган. Диний-маданий хусусиятларни психологик ташхис қилишда Шаньков эмпирик методлар ва усуллар яъни конструктив-альтернатив суҳбат усули, диний-маданий психотерапевтик усул ва идеологик-конфронтация услубларини тадқиқ этган. Шаньков илмий-амалий изланишларини тадқиқ қилишда бихевиоризм ва функционал ёндашувларнинг маҳсулидан кенг равишда фойдаланган [3; 151-177].

Шахсдаги мустақил қарорларни тўғри қабул қилишда диний факторларнинг ўрни бекиёсдир. Шунинг учун ўсмир ёшларда қарорлар қабул қилишни таҳлил қилишда нафақат ижтимоий-психологик хусусиятлар балки, диний омиллар ҳам муҳим аҳамият касб этади. Француз файласуф ва социологи Э.Дюркгеймнинг таъкидлашича, инсон бирор бир вазият олдида қарор қабул қилиш учун аввало ўз фикр-қарашларига эътибор қаратиши ва шу билан бир қаторда ижтимоий-диний билимларига ҳам назар ташлаши муҳимдир деб эътироф этади. Г.Зиммелнинг фикрига кўра, шахс муҳим ҳаётий вазиятлар олдида мураккабликларга дуч келса унга, аввало, диний билимлари ва кечинмалари ёрдам бериши мумкин деб таъкидлайди. Бундан ташқари қарорлар қабул қилиш масаласи билан диний омиллар кесишувидаги тадқиқот ва изланишларни В.И.Гараджа, И.Н.Яблоков, А.Н.Красников, Э.С.Элбакян ва И.Я.Кантеровлар каби олимларнинг қарашларида ҳам кўриш мумкин [4; 225-227].

Ўсмирлар мустақил қарор қабул қилишига диний-психологик омиллар таъсири хусусиятлари таҳлилинини тадқиқ этишнинг психологик жиҳатларини комплекс даражада янада тизимлироқ ўрганиш учун ўсмир ёшидаги юқори синф мактаб ўқувчилари ва академик лицей ўқувчиларида мустақил қарор қабул қилиш жараёнида қийинчиликларга дуч келиш, турли қийинчиликларни енгитиш, қарор қабул қилиш ва унинг диний-психологик омилларини ўрганиш давомида уларнинг умумий ўртача қийматлари билан биргаликда ўтказилган сўровномалар бўйича факторли таҳлил усули ҳам қўлланилган.

Тадқиқотни амалий жиҳатдан ўтказишда Т.В.Корнилованинг “Қарор қабул қилиш сўровномаси” ва Карповнинг “Қарор қабул қилиш усулини аниқлаш сўровномаси”дан фойдаландик.

Тошкент шаҳри 204-сонли умумий ўрта таълим мактаблари ўқувчилари (100 нафар ўсмир) ҳамда Чирчиқ шаҳри 8-сонли умумий ўрта таълим мактаблари (90 нафар ўсмирлар) иштирок этди. Қуйида тадқиқот натижалари ҳақида маълумотлар келтирилади (1-жадвал).

1-жадвал.

Мактаб ўқувчилари ўртасидаги мустақил қарор қабул қилишининг психологик омиллари умумий ўртача кўрсаткичлари(Стьюдентнинг t-мезони)

Шкалалар	Гуруҳлар	М	Стандарт оғиш	t-статистика
Хушёрлик	204 мактаб	14,63	1,950	-1,042
	Чирчиқ	15,13	1,807	
кочишга мойил	204 мактаб	11	1,915	-,161
	Чирчиқ	11,08	2,026	

Кечиктириш	204 мактаб	7,74	2,023	-1,291
	Чирчик	8,46	2,201	
жуда хушёрлик	204 мактаб	9,58	1,774	1,066
	Чирчик	9	2,182	
Хукмронлик	204 мактаб	109,16	12,505	-,712
	Чирчик	111,25	11,086	
муаммоли вазиятлардаги хулк	204 мактаб	94,79	11,844	-3,155***
	Чирчик	103,94	11,096	

Изох. * – $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$; *** – $p \leq 0,001$.

1-жадвалдан кўриниб турганидек, ўсмирларда мустақил қарор қабул қилишнинг психологик омиллари “Хушёрлик” шкаласи бўйича 8-мактаб ўқувчиларида юқори кўрсаткич 15,13 ни ташкил этади. Мактаб ўқувчиларида эса бу кўрсаткич 14,63 ни ташкил этади. Бу кўрсаткичга эга бўлган ўсмирлар қарор қабул қилишдан олдин барча муқобил йўллари кўриб чиқишга, турли муаммоларнинг энг самарали ечимини қидиришга ва янги маълумотларни тўплашга ҳаракат қилишади. Ўз мақсадлари тўғрисида аниқ тасаввурга эга бўлишгани боис, ҳаётий масалаларга доир қарорларни қабул қилишда уларда қийинчиликлар юзага келмайди.

“Қочишга мойил” шкаласи бўйича ўртача кўрсаткичга эга бўлган 8-мактаб ўқувчилари 11,08 ни ташкил этади. Мактаб ўқувчиларида эса 11,00 ни ташкил этади. Бу кўрсаткичга эга бўлган ўсмирлар маълум бир вазиятларда ота-онасининг қарорларига, кўмагига, қўллаб-қувватлашига эҳтиёж сезишади, шунингдек, улар масъулият олишдан, ҳаётий қийинчиликларга дуч келиб қолишдан қўрқишади. Мустақил қарор қабул қилишга доир билим ва кўникмаларнинг камлиги туфайли улар мустақил қарор қабул қилишдан қочишга мойил бўлишади.

“Кечиктириш” шкаласи бўйича ўртача кўрсаткич 8-мактаб ўқувчиларида 8,46 ни ташкил этади. Мактаб ўқувчиларида эса бу кўрсаткич 7,74 ни ташкил этади. Бу кўрсаткичга эга бўлган ўсмирлар асосий қарорни қабул қилишдан олдин улар кўп вақтларини кичик ишларни бажаришга сарфлайдилар. Улар охириги дақиқагача қарор қабул қилишни кечиктиришга ҳаракат қилишади. Қарор қабул қилиб бўлганидан кейин ҳам уни бажаришни орқага суришади.

“Жуда хушёрлик” шкаласи бўйича ўртача кўрсаткичга эга бўлган 8-мактаб ўқувчилари 9,00 ни ташкил этади. Мактаб ўқувчиларида эса бу кўрсаткич 9,58 ни ташкил этади. Айнан “жуда хушёрлик” шкаласи академик лицей ўқувчиларига қараганда мактаб ўқувчиларида юқори натижани кўришимиз мумкин. Юқори кўрсаткичга эга бўлган мактаб ўқувчилари мустақил қарор қабул қилиш жараёнида, уларга вақт етарли бўлмайди, улар ўз қарорларини тез ўзгартиришади. Муаммога дуч келишганида яхши ечим тополмаслигига нисбатан уларда ишончсизлик ҳисси пайдо бўлади. Шунингдек, улар ўз қарорларини тўғри эканлигини ўзларига ишонтириш учун ҳам кўп вақт сарфлашади, шошилиш қарор қабул қилиш керак бўлганида эса улар аниқ фикрлай олишмайди.

“Хукумронлик” шкаласи бўйича ўртача кўрсаткичга эга бўлган 8-мактаб ўқувчиларида 111,25 ни ташкил этади. Мактаб ўқувчиларида эса бу кўрсаткич 109,16 ни ташкил этади.

“Муаммоли вазиятлардаги хулк” шкаласи бўйича ўртача кўрсаткичга эга бўлган 8-мактаб ўқувчиларида 95,24 ни ташкил этади. Мактаб ўқувчиларида эса бу кўрсаткич 103,94 ни ташкил этади. Қарорларни қабул қилиш сўровномасидан олинган натижалар ўртасидаги ўзаро фарқли тафовутлар асосан муаммоли вазиятлардаги хулк-атворни бошқариш фактори синалувчиларда фарқни намоён этганлиги муҳим аҳамият касб этади.

2-жадвал.

Мактаб ўқувчиларининг қарор қабул қилиш ва диний йўналганлик сўровномаларининг корреляцион кўрсаткичлари

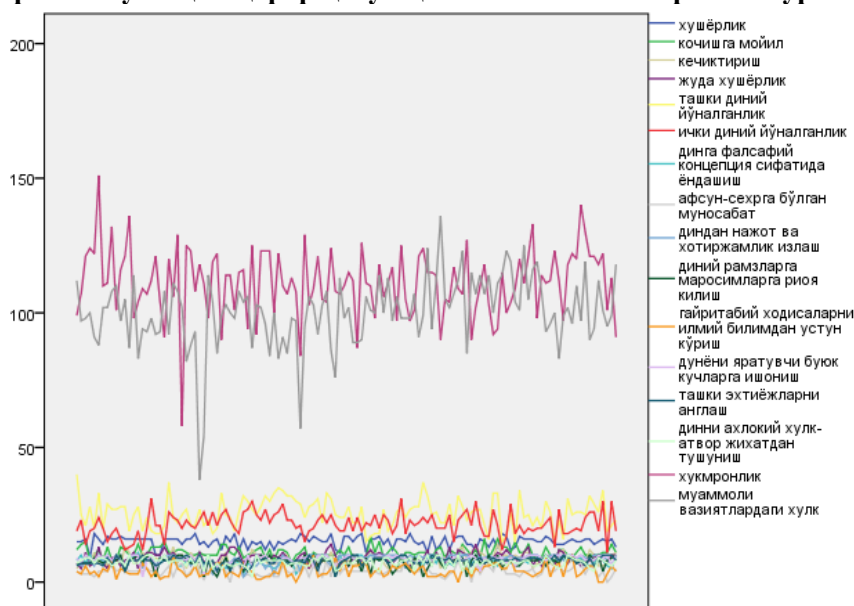
Хушёрлик	Қочишга мойил	0,904***
	Кечиктириш	0,695**
	Жуда хушёрлик	0,791**
	Ташқи диний йўналганлик	0,086*
	Ички диний йўналганлик	0,367*
	хукумронлик	0,940***
	Муаммоли вазиятлардаги хулк	0,057*
Қочишга мойил	Кечиктириш	0,057*
	Жуда хушёрлик	0,069**
	Ташқи диний йўналганлик	0,415**

	Ички диний йўналганлик	1,000**
	хукумронлик	0,985***
	Муаммоли вазиятлардаги хулқ	0,952***
Кечиктириш	Жуда хушёрлик	0,574**
	Ташқи диний йўналганлик	0,920***
	Ички диний йўналганлик	0,011*
	хукумронлик	0,763**
Жуда хушёрлик	Муаммоли вазиятлардаги хулқ	0,880**
	Ташқи диний йўналганлик	0,004*
	Ички диний йўналганлик	0,566**
	хукумронлик	0,366*
Ташқи диний йўналганлик	Муаммоли вазиятлардаги хулқ	0,835**
	Ички диний йўналганлик	0,124*
	хукумронлик	0,763**
	Муаммоли вазиятлардаги хулқ	0,363*
Ички диний йўналганлик	хукумронлик	0,446**
	Муаммоли вазиятлардаги хулқ	0,826**
Хукумронлик	Муаммоли вазиятлардаги хулқ	0,529**

Изоҳ: * $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$.

Тошкент шаҳар 204-мактаб ўқувчиларида мустақил қарор қабул қилишнинг диний-психологик омилларини ифодаловчи шкалалар ва умумий кўрсаткичлари ўртасида ўзаро ўрта даражада боғланишга эга бўлган корреляцион алоқалар кузатилди. Бу корреляцион муносабатлар қуйидаги шкалалар орасида боғланди. Хушёрлик шкаласи билан қочишга мойил (0,904***), кечиктириш (0,695**), жуда хушёрлик (0,791**), ташқи диний йўналганлик (0,086*), ички диний йўналганлик (0,367*), хукумронлик (0,940**) ва муаммоли вазиятлардаги хулқ (0,057*) кўрсаткичлари, қочишга мойил шкаласи билан кечиктириш (0,057*), жуда хушёрлик (0,069*), ташқи диний йўналганлик (0,415**), ички диний йўналганлик (1,000*), хукумронлик (0,985***) ва муаммоли вазиятлардаги хулқ (0,952***), кечиктириш шкаласи билан жуда хушёрлик (0,574**), ташқи диний йўналганлик (0,920***), ички диний йўналганлик (0,011*), хукумронлик (0,763**), муаммоли вазиятлардаги хулқ (0,880**), жуда хушёрлик шкаласи билан ташқи диний йўналганлик (0,004*), ички диний йўналганлик (0,566**), хукумронлик (0,366*) ва муаммоли вазиятлардаги хулқ (0,835**), ташқи диний йўналганлик шкаласи билан ички диний йўналганлик (0,124*), хукумронлик (0,763*) ва муаммоли вазиятлардаги хулқ (0,363*), ички диний йўналганлик шкаласи билан хукумронлик (0,446**) ва муаммоли вазиятлардаги хулқ (0,826**), хукумронлик шкаласи билан муаммоли вазиятлардаги хулқ (0,529**) кўрсаткичлари орасида алоқадорлик намоён бўлди.

Ўсмирларнинг мустақил қарор қабул қилишнинг гистограмма кўрсаткичлари

Ўсмирларда мустақил қарор қабул қилишининг диний-психологик омиллари юзасидан олиб борилган тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, ўқувчилар дарс жараёнида тезлик билан қарор қабул қилиши ёки ҳаётий вазиятларда мустақил қарор қабул қилишини юзага келадиган турли хил тўсиқларни келтириб чиқарувчи психологик омиллар уларда нотўғри қарор қабул қилиш ҳолатларининг келиб чиқишига сабаб бўлиши мумкин. Шу жиҳатдан ўсмирларда мустақил қарор қабул қилишнинг диний-психологик омилларини психодиагностик жиҳатдан ўлчашга хизмат қилувчи сўровномаларнинг энг зарур бўлган факторлари гистограмма орқали намоён бўлганлигини кўриш мумкин. Ўсмирларда мустақил қарор қабул қилиш даражасини белгилаб берган омиллар юқори даражада ҳуқумронлик ва муаммоли вазиятлардаги ҳулқ-атвор кабилар белгилаб берган. Паст даражада аниқланган психологик омиллар: ҳушёрлик, қочишга мойил, кечиктириш, жуда ҳушёрлик, ташқи диний йўналганлик, ички диний йўналганлик, динга фалсафий концепция сифатида ёндашиш, афсун-сеҳрга бўлган муносабат, диндан нажот ва хотиржамлик излаш, диний рамзларга ва маросимларга риоя қилиш, ғайритабiiй ҳодисаларни илмiiй билимдан устун кўриш, дунёни яратувчи буюк кучларга ишониш, ташқи эҳтиёжларни англаш ҳамда динни ахлоқiiй ҳулқ атвор жиҳатдан тушуниш кабилар ташкил қилган.

Хулоса. Мустақил қарор қабул қилишларнинг асосiiй жиҳатлари шундаки, ўсмир ўқувчилардаги қарор қабул қилиш даражаси, мустақил қарор қабул қилиш, диний йўналганлик ва диндорликнинг индивидуал структураси билан боғлиқ муносабатлар факторли анализ ва ўсмир ўқувчиларнинг мустақил қарор қабул қилишини белгилаб берувчи асосiiй хусусиятларни ажратиб берувчи корреляцион таҳлил мезонлари орқали текширилганда уларнинг натижалари ўртачадан юқори даражадаги факторларга бирикганлиги, уларнинг келгуси фаолиятида асосiiй психологик хусусиятларни ташкил қилиши ва мустақил қарор қабул қилишни ривожлантирувчи психологик омиллар саналади.

Ўсмирларда мустақил қарор қабул қилишнинг диний-психологик омиллари бўйича сўровномалардан олинган корреляцион таҳлиллар шуни кўрсатдики, ўсмир ўқувчиларда мустақил қарор қабул қилишни ўзаро уйғун равишда шакллантириш, улар учун асосiiй психологик шкалалар бир-бири билан боғланганлиги, яъни диний йўналганлик, диндорлик типлари ва қарор қабул қилиш каби психологик омиллар юқори даражада боғлинганлигини кўриш мумкин.

Адабиётлар:

1. Meneses R. A biopsychosocial-spiritual model in health // *Arquivos De Ciências Da saúde*. 2016. Vol. 23 (3). P. 01-02. doi:10.17696/2318-3691.23.3.2016.574.
2. Дармодехин С.В. Государственная семейная политика. Методология, теория, практика.-М., 2006.- С. 31. 187 с.
3. Шаньков Ф.М. Обращение к духовному и религиозному совладанию в психотерапии. Обзор западных исследований // *Консультативная психология и психотерапия*. 2016. Т. 24. № 5. С. 151-177.
4. Сибирцева Ю.А. Религия и политика в современной России / Свеча - 2000. Религия в гуманитарном измерении Баренцева региона: Сборник научных и методических статей по религиоведению культурологии. Вып.1. Ч.2./ сост. и отв. ред. Е.И. Аринин. Архангельск: Поморский государственный университет имени М.В. Ломоносова, 2001. С. 225-227.